

Afsluttende rapport til forsøget: *Shakespeare Lab - et forsøg med to sprog.*

Hovedspørgsmål: Hvad er der at vinde ved at arbejde med Shakespeares originale engelske tekst først, inden vi arbejder med teksten i dansk oversættelse?

Forsøgsansvarlig: Rikke Liljenberg – rikkeliljenberg@gmail.com – 31 46 4010

Deltagere:

Andreas Lyon, skuespiller – uddannet i USA (dansk/amerikansk).

Christina Bonde, danser – uddannet i Sverige.

Christine Wolff, skuespiller – uddannet i USA.

Eva Bjørnholt, skuespiller – uddannet i USA.

Helena Berglund skuespiller – uddannet i Sverige (modersmål svensk).

Helle Thun, sanger – uddannet i Sverige.

Lene Kreilgaard – skuespiller – uddannet i DK.

Nanna Kaarsberg – skuespiller – uddannet i DK.

Nadia Jasmin Nilsen – skuespiller – uddannet i UK.

Rikke Liljenberg skuespiller/underviser – uddannet i UK.

Rasmus Lundgren – skuespiller – autodidakt – Danmark.

Birgitte Nystrøm skuespiller – uddannet i DK, bosat i London, så deltog kun sporadisk, men havde regelmæssig skypekontakt med Rikke.

Tidsplan:

Forberedelse.

1. sep. – 15. sep. Forberedelse til forsøget, inklusiv - at finde forsøgsdeltagere

16. sep. – 30. sep. Alle forsøgsdeltagere læser *King Lear* og udvælger et stykke tekst.

Arbejde med den originale engelske tekst.

1. oktober: Første forsøgsworkshop kl. 9.30 - 13.00.

14/15 oktober: Anden forsøgsworkshop: Enten lørdag fra kl. 14.00 – 17.30 eller kl. 9.30 – 13.00

Arbejde med teksten i dansk oversættelse.

5. november: Tredje forsøgsworkshop kl. 9.30 – 13.00

20/21 november: Fjerde forsøgsworkshop: enten kl. 14.00 – 17.30 eller kl. 9.30 – 13.00

Arbejde med teksten på begge sprog og møde med publikum.

2. december: Mulig 'drop in' session

3. december: 9.30 - 13.00 - inkl. møde med publikum mellem 11.00 - 12.00

Forberedelserne

Forsøget var en videreudvikling af Forsøgsstationens månedlige Shakespeare SøndagsLab, som hidtil havde kørt på drop in basis. Nu handlede det om at finde en gruppe mennesker, som var interesseret i at deltage i et Shakespeare forløb,

der løb over 10 uger. Det var vigtigt for mig, at det ikke bare var folk, jeg allerede kendte, men at døren var åben for alle interesserede i projektet. En invitation blev sendt ud til Forsøgsstationens medlemmer (se bilag 1) og til alle dem, jeg nogle måneder forinden havde truffet på Skuespillerforbundets Patsy Rodenburg Shakespeare kursus. Efter et par dage var max antallet på tolv deltagere nået, og der blev lukket for tilmelding. Jeg var selv lidt overrasket over den store interesse, men måske ramte forsøget et reelt behov. Flere af deltagerne har siden fortalt mig, at en af de afgørende grunde til at de meldte sig, var muligheden for at arbejde i dybden med Shakespeares tekst over en længere tidsperiode.

Deltagernes opgave inden start

Deltagerne blev bedt om at læse King Lear stykket og komme med 2-3 bud på, hvilken tekst (monolog) de havde lyst til at arbejde med. Jeg understregede, at dette var muligheden for at arbejde med en rolle, som de måske aldrig ville blive castet i – det vigtigste var interessen for at arbejde med netop disse ord, karakterens køn og alder var underordnet.

Fra min logbog efter første session den 1. oktober:

Nu er monstret sluppet løs. Sådan! Folk er jo virkelig på - hvor dejligt. Og castingen virker til at gå op i en højere enhed. Det er godt, hvis vi har så mange som muligt af karaktererne i spil – og med lidt 'gentle nudging' gik det op. Vi har i hvert fald Lear, døtrene, en nar, Kent, Edmund og Edgar – måske jeg selv må kaste mig ud i far Gloucester. Det vil også være godt, hvis vi har tekst fra forskellige dele af stykket. Det er et 'beast', det her stykke – det er episk – det er stort.

Jeg er glad for, at folk er så meget 'på'. Mange af deltagerne siger, at kurser er for korte, man kommer lige i gang, har lært teksten – og så er det hele slut. Her er der tid. Ti uger er en god portion prøvetid, den tid, man ideelt ville have i Danmark – meget sjældent i Storbritannien. Selvfølgelig vil vi ikke bruge al vores tid på dette projekt, men stykket og vores karakters ord vil være med os – i os. Vi har tid til at fordøje. Allerede nu, kan jeg mærke, at der er stemning for ekstra sessions. Jeg har netop booket lokale, så de, der har tid og lyst til at mødes og arbejde mere, har mulighed for det.

Hvorfor egentlig lige Shakespeare?

Inden jeg forsøger at beskrive forsøgets konkrete etaper, vil jeg gerne forklare tanken bagom Shakespeare SøndagsLab. Da jeg tog initiativet til at starte Forsøgsstationens månedlige Shakespeare træningstilbud, kaldte jeg det først for: 'Få det bedre med Shakespeare', en tvetydig titel, der spillede på, at man ikke bare ville få bedre kendskab og praktisk erfaring med Shakespeares tekster, man ville faktisk også få det fysiske bedre. Det er jo noget af en påstand, men min pointe var, og er fortsat, at Shakespeares tekst er så velskrevet, at hvis man er i stand til give sig helt hen til sproget, kan 'committe' og følge Shakespeares guidance gennem sprogets musik, så er det forløsende; for Shakespeare giver dig ikke bare gode ord at sige, han hjælper dig også med at trække vejret og stå på dine ben – og det får man det bedre af.

I mine Shakespeare Labs har jeg forsøgt at dele den britiske tilgang til Shakespeare, jeg selv er blevet præsenteret for. Briterne har stor fokus og respekt for teksten, de har en næsten detektivagtig tilgang til at aflæse *de acting clues* og *hidden direction*, der gemmer sig i den. Jeg har ofte hørt Shakespeare

refereret til som mesteren af *'verbal music'*, og mange af de øvelser som i stemme/tekstverdenen betegnes som klassiske tekstøvelser (f.eks. *'walk the thoughts & 'walk the metre'*) hjælper skuespilleren med at få Shakespeares musik til at spille. Pioneren indenfor stemme og tekst, Cecily Berry, kom på banen i 1970'erne, og siden da har tekstarbejdet flyttet sig fra at være en teoretisk snak om retoriske virkemidler til at være en praktisk, kropslig udforskning af teksten på gulvet.

Selvom vi i vores Shakespeare SøndagsLabs altid havde arbejdet både på engelsk og dansk, ville jeg i forsøget stramme arbejdsprocessen op ved konsekvent at tage udgangspunkt i den engelske originaltekst.

Jeg vil også lige nævne, at det heller ikke er helt tilfældigt at Shakespeare Lab ligger søndag formiddag. Dels, er det praktisk for de fleste, desuden synes jeg, at Shakespeare er et godt alternativ til højmesse i kirken. Shakespeare minder os om alt det, vi har til fælles – om det at være menneske, og for mig, er det at arbejde med Shakespeares tekst lige på grænsen til det spirituelle.

Jeg behøvede ikke at overbevise mine forsøgsdeltagere om Shakespeares værd. Alle deltagerne ankom Shakespeare tændte, og gik til teksten med sulten nysgerrighed efter at finde mere både i den og i sig selv.

Men først må vi varme krop og stemme op og lande sammen.

Jeg nævner i forsøgsbeskrivelsen, at forsøget vil fokusere på teksten, men at der selvfølgelig vil indgå krop og stemmearbejde. Da vi mødtes første gang, den 1. oktober opfordrede jeg alle til at deltage i Forsøgsstationens ugentlige Nadine George stemmetræning – nogle af deltagerne brugte allerede dette tilbud, men der kom flere til i løbet af efteråret.

Opvarmningen i vores forsøg var ikke Nadine George baseret, men var en blanding af øvelser, som havde til hensigt at gøre deltagerne mere åbne og parate til tekstøvelserne. Jeg refererede ofte til det at føle sig landet og lettet på samme tid. At finde sit centre, en form for neutralitet, så vi kunne gøre plads for teksten. Vi startede med at få puls og energi op gennem *'swings'* eller *'a game'*, derefter nogle *'breathing stretches'* – og så var det øvelser med opmærksomhed på release, grounding og alignment. Åndedrættet skulle slippes fri og vi skulle finde nærvær. Alt sammen noget der er svært at beskrive her i ord. Opvarmningen er fysisk og er både lettere og sjovere, når man laver den sammen med andre.

Til forskel fra hvordan vi arbejder i Nadine George stemmetræningen blev der i opvarmningen under forsøget både refereret til specifikke muskler og arbejdet med artikulationsøvelser – især i den engelske del af forsøgsperioden. Desuden blev Shakespeares tid og det teater han skrev for, også nævnt - som inspiration til sidst i opvarmningen. Dels for at opfordre alle til at give ordene retning, ved at sende energien ud i det store, og på samme tid, intime rum (The Globe), men i høj grad også for at minde om, at teksten er skrevet for at blive hørt. Visse dele af teksten er måske endda tænkt til særlige medlemmer af publikum. Er visse ord skrevet specifikt til pøblen stående foran og andre igen til de velhavende klasser oppe på de dyrere pladser? I opvarmningen varmede vi ikke bare muskler, men også fantasien op.

Der var enkelte gange, vi skippede opvarmningen under vores ekstra prøver af bare iver efter at komme i gang med at kommunikere teksten, men under forsøget blev jeg igen mindet om, hvor vigtig det er, at en prøve starter med at skabe et fælles rum – ved at lande og lette sammen. Der er så mange måder at gøre det på og det handler ikke bare om *relaxation* og *breathing deeply*, men om at tage sig tid til skabe kontakt til sig selv gennem åndedrættet – til ens kraft og sårbarhed – og når man gør det som gruppe, sammen, er det ikke bare lettere, det forstærker også oplevelsen.

At lad sig guide af teksten.

Alle havde som sagt valgt en monolog at arbejde med og første del af forsøget bestod i at lade sig guide så meget som muligt af den engelske originale tekst. Hvor langt kunne vi komme ved bare at lade tekstens form, dens rytme og ordenes lyde hjælpe os? I den første del af forsøget, prøvede vi at 'spille musikken' som den var skrevet – uden at lægge vores egen fortolkning på. Jeg introducerede de klassiske tekstøvelser, som f.eks. 'walk the metre' 'walk the thoughts', 'intone the vowels', finding the caesura etc. Deltagerne blev tvunget til at blive opmærksomme på hvad Shakespeare egentlig gav dem, og fik dermed adgang til acting clues.... Som f.eks: Nå, her mangler jo to stavelser i verselinjen – måske indikerer det en pause? Eller... når jeg siger denne sætning, bliver jeg nødt til at betone det ord for at det skal give mening, men så går jeg imod den underliggende rytme, - afspejler det måske min karakters indre konflikt? Og hold da op! - i disse linjer er der så mange åbne vokaler, hvis jeg virkelig tør 'committe' til den åbenhed, indikerer det måske så, at min karakter giver helt slip her? Andre gange får ordenes konsonanter min tunge på overarbejde - måske fordi det min karakter siger, rent faktisk er svært for ham/hende at sige?

Efter at have læst deltagerens svar i det afsluttende spørgeskema indser jeg at arbejdet med den engelske tekst, og den meget britiske tilgang til teksten, blev oplevet meget forskelligt af deltagerne. Og i nogen udstrækning var den del af forsøget nok ret afhængig af, hvor godt den enkelte deltager følte sig hjemme på engelsk.

En skriver:

Det er dejligt befriende at starte med lydene på engelsk, at sige ord som du ikke har en forhåndsfortolkning af, og på den måde nærme sig teksten og langsomt begynde at forstå hvad det egentlig drejer sig om, og hvad det betyder.

Jeg oplever mig mere fri, også i de passager, som jeg ikke forstår hvert ord af. Det er som om kroppen arbejder for mig og jeg begynder at forstå intuitivt. Når jeg slår ord op, så har jeg faktisk allerede forstået betydningen. Man er også hjulpet meget af rytmen på engelsk. Det er spændende at skabe sin karakter ud fra hvilke ord, hun bruger, hvilke vokaler og hvilke konsonanter. Der ligger så meget i selve teksten, man får utrolig meget foræret jo mere man undersøger og går i dybden med, hvad der allerede står.

En anden har i sin logbog noteret:

Vi var et lille hold i dag, som arbejdede sammen. Det var faktisk skønt og intenst. Alle blev hørt og kunne stille spørgsmål. Det engelske udfordrer fortsat med hensyn til udtale og basal forståelse af, hvad det er, jeg siger. Det er skønne ord at udtale og når meningen af en sætning åbenbares, er det en skøn aha-oplevelse. Vi har dog

nogle gange måtte ty til den danske oversættelse samt tale dansk sammen for at få styr på indhold og betydning. Her kom vi lidt til kort i det engelske. Men en rigtig god ide at forsøgsprøver, så vidt muligt, foregår på engelsk, når vi arbejder med teksten på engelsk, så øret og tungen vænner sig til udtalen, når vi går på med teksten. Jeg har nu lagt mig fast på min tekst.... Hjemmearbejdet bliver at gå ordene igennem og slå dem op. Det har faktisk hjulpet lidt at skimme i den danske oversættelse for at se, hvad betydningen er og så gå tilbage til den engelske udgave og arbejde med det derfra og med de skønne fraseringer.

Jeg har selv noteret i min logbog:

... det var sjovt nok først, da jeg bad deltagerne om at arbejde sammen i par og kommunikere deres ord til partneren, med al opmærksomhed på partneren – make sure they 'get it' – det var først der, at det blev helt tydeligt for dem, om de virkelig forstod, hvad de sagde. Det efterfølgende opklaringsarbejde sammen med partneren var også rigtig værdifuldt. Det sætter sig bare bedre fast, når vi snakker om det, end når vi læser eller tænker os til det.

På samme måde var det, da vi arbejdede aktivt med rytmen, da var det også først da jeg bad deltagerne om at dele hver sin verslinje med alle andre, at de virkelig forstod, hørte og mærkede rytmen i kroppen. Det var så tydeligt, hvordan rytmen kan hjælpe os med at finde karakterens 'heartbeat'; som når f.eks Cordelia afviser sin fars ønske om at beskrive hvor meget hun elsker ham – der er ingen 'slinger i valsen', det er: di dum di dum di dum di dum di dum.

For nogle af deltagerne i forsøget var det uvant at angribe teksten så teknisk, som vi gjorde i de indledende øvelser. Det var svært for dem ikke at hoppe direkte ind i karakter og følelser. Måske var det forskellen mellem en britisk og amerikansk tilgang, vi stødte på. Jeg blev opmærksom på, hvor britisk det nok er med denne store respekt for teksten, og det mindede mig også om faren i denne tilgang – hvis krop og åndedræt ikke er med, så kan det hele ende med at blive en intellektuel øvelse, og det er selvfølgelig ikke meningen. Jeg mener fortsat, at de indledende tekstøvelser kan være et fantastisk springbræt. Det er som at have vinden i ryggen at lade sig guide af Shakespeares 'acting clues', men det kræver en vis beherskelse af det engelske sprog og ydmyghed overfor teksten; man skal turde lade sig lede af den, hverken presse eller holde igen, men bare ride på bølgen, hvilket er lettere sagt end gjort.

Hvordan bliver disse ord til mine? Connection.

Efter vi havde badet os i Shakespeares form, rytme og lyde med den engelske tekst, var det tid til næste fase: Ownership. Også her er der et utal af forskellige øvelser og tilgange. Jeg tog mine forsøgsdeltagere igennem nogle 'klassiske' øvelser som f.eks 'Physicalise the text', Rodenburgs 'Anchoring' øvelser og Lorna Marshalls 'Owning the words'. De handler alle om, at man sætter tempoet ned, så man kan få ordene ind i kroppen og i ens fantasi. Igen, er det egentlig ikke karakterens forhold til ordene, men dit eget - skuespillerens forhold til ordene. Og når vi arbejder i et sprog, som ikke er vores modersmål, er forholdet til nogle af ordene måske et meget nyt forhold – vi har ikke nogen historie med mange af

ordene på engelsk – så derfor er det ekstra vigtigt at vende og dreje dem på forskellige måder og derigennem give dem en historie. Det var i denne fase, at vi sammen opfandt vores egen 'getting own with helpers' øvelse, som var en sammensmeltning af øvelsen, hvor vi kropsliggør ordene og så den klassiske ekko øvelsen, hvor en person taler og resten af gruppen gentager de ord, som rammer dem.



I forsøgsdeltagernes feedback nævner flere at dem, at det at arbejde sammen om at åbne en tekst op, var noget nyt og berigende for dem. Det at have tid til at fordybe sig i den.

En skriver:

Det at have tid nok til at arbejde med teksten og fjerne resultattankegangen, men fokusere på det undersøgende. Frem for, som processen oftest er for mig, at gå direkte til en emotionel og følelsesmæssig fortolkning og forankring, hvor ordene og sproget blot er et middel dertil. Jeg føler, at vi har arbejdet en anden vej rundt denne gang, som jeg lige skulle forstå, men derefter også er begyndt at finde en høj grad af frihed i.

De fælles øvelser, hvor tre til fire spillere hjælper en medspiller med at bryde teksten op og skabe billeder var utroligt givende og inspirerende. Det er virkelig god hold karma, når andre knokler på for at hjælpe mig med at dykke dybere ind i tekst og karakter.

En anden konkluderer: Jeg har oplevet hvor vigtigt det er – for mig - bare at arbejde frit – uden forventninger. Det har været en 'flydende' proces, sat i en helt konkret og struktureret ramme. Fedt og nyt! Det er så skønt at arbejde med andre. En stor længsel er forløst.

Og så til den danske.

Helt efter planen startede vi arbejdet med den danske oversættelse efter en måned med den engelske. Det faldt tilfældigvis sammen med udgivelsen af Brunses femte bind af Shakespeares samlede værker, hvor Kong Lear var blandt de nyoversatte skuespil (han havde faktisk oversat stykkerne tidligere, men det var tydeligt, at han havde været det igennem igen, for der var lidt finpudsning hist og her.)

Planen var nu at gøre nøjagtig det samme med den danske tekst, som vi havde været igennem med den engelske. Det ville naturligvis aldrig blive helt det samme, fordi vores udgangspunkt var et helt andet, eftersom vi nu allerede havde arbejdet med teksten på engelsk

Jeg husker tydeligt reaktionen, da deltagerne for første gang 'fik lov' til at sige deres tekst på dansk: 'Åh nej, det føles flat og tørt! Det er slet ikke lige så godt på dansk!' Men Brunse skal bestemt ikke have skylden. En oversættelse kan jo aldrig få alt med, som originalteksten har – og jeg hører til dem som har stor respekt for, hvor meget Brunse får med og de valg han har truffet undervejs. Vores første oplevelse med den danske tekst var selvfølgelig farvet af, at ordene var nye og ikke var blevet arbejdet med endnu. Det gjorde vi så. Måske ikke helt med samme nysgerrighed, som vi havde gjort med den engelske tekst, eftersom sproget nu var vores eget, det følte lettere i munden, musklerne var mere vant til at producere lydene. I løbet af vores måned med den danske tekst var udfordringen nok ikke ligeså meget ejerskabet af ordene, men det at turde committe til ordenes lyde – at opdage at vi også på dansk har skarpe konsonanter og nogle helt nye spændende vokaler som y og ø.

Et af mine spørgsmål til deltagerne efter vores forsøg var: Hvad er forskellen mellem at arbejde med din tekst på engelsk og dansk? Er din karakter forskellig på de to sprog?

Deltagerne havde en masse forskelligt at sige om dette. F.eks :

Når du efter at have arbejdet med den engelske i et stykke tid, så begynder på den danske finder du ud af: Nå, jeg er vist dansk alligevel!

Det er svært at musicere på dansk, hvad vil det give, hvis vi på dansk på samme måde favoriserede det musikalske udtryk i sproget? Det ville begrænse, sætte en stram ramme, men måske hjælpe til at løfte vores sprog – giv det en poetisk værdi.

Udfordringen var at overføre betydninger, men især kraft og tekstens volume til den danske version. Karakteren fremstod renere igennem den engelske tekst.

Min karakter følte mere maskulin, som en kriger og det var nemmere for stemmen at fylde ordene ud på engelsk, men den danske tekst lå tættere på mig pga. sproget. Jeg forstod den bedre. Til gengæld var den sværere rytmisk og det var sværere at finde stemmen i det. Den lå i et højere toneleje. Der var det fedt at kunne tage den engelske tekst.

I den engelske så jeg mere op til min far. Han var mere respekteret – det blev mere ophøjet. I den danske var Cordelia mere rebelsk. Hun var mere personlig og casual på dansk til forskel fra det ophøjede engelske: majesty, lord og bond.

På dansk synes jeg, at min Edgar fremstår mere sårbar og skrøbelig end den engelske version. Sprogbruget, nuancerne og metaforerne i den engelske version giver udtryk for en stærkere og mere komplekst sammensat Edgar, en Edgar som arbejder på flere planer og med flere strategier end 'kun' at være et offer for omstændighederne. Han er også en adelsmand i forklædning. Det var fortrinsvis via den engelske version, at jeg blev opmærksom på Edgars erkendelser og hensigter i monologen.

Forskellen på Goneril på dansk og engelsk er for mig en fornemmelse af mere løsslupenhed/gi' fanden i voldsshed på dansk. Jeg oplevede en trang til at slippe tøjlerne mere på dansk, på engelsk var hun mere kontrolleret. På dansk kunne hun også begejstres mere over sine ideer, begejstringen var mere holdt på engelsk. Men jeg tror, at jo mere jeg arbejder med begge tekster jo mere vil de påvirke hinanden. Det tankevækkende er jo, hvor meget ens eget sprog er integreret i hver celle, der skal ikke oversættelse til, når man får en impuls, så kan den følge den lige vej mellem krop og sind. Sådan har jeg det ikke på et andet sprog, her er ord og de følelser, som hører til ordet ikke nødvendigvis kædet sammen. MEN det er en kæmpe inspiration både at arbejde på engelsk og dansk. Og karakteren kunne ikke have udviklet sig så meget, hvis vi kun havde arbejdet på dansk – det er jeg helt overbevist om.

Hovedspørgsmålet i dette forsøg var: Hvad er der at vinde ved at arbejde med Shakespeares originale engelske tekst først, inden vi arbejder med teksten i dansk? Svaret begyndte at melde sig i løbet af vores anden måned, hvor deltagerne ikke kunne lade være med lige at hoppe over i den engelske ind i mellem, af alle de årsager som deltagerne beskriver.

Hvad med en gennemlæsning?

Selvom vi alle bare arbejdede med en enkelt monolog, blev der under vores forsøgsprøver snakket meget om King Lear stykket. I takt med at alle hver især kom dybere ind i teksten og igennem teksten begyndte at få en fornemmelse af karakteren, opstod der snakke om stykket og om karakterernes indbyrdes relationer. Lysten til at vide mere om andres erfaringer og tanker om rollen meldte sig også. Vi oprettede en Shakespeare Lab facebookgruppe, hvor der blev delt billeder fra King Lear produktioner, vi fandt links til interviews med skuespillere som havde arbejdet med stykket og der blev lagt dokumenter op med f.eks Rodenburgs og Berrys tanker om stykket.

En af deltagerne foreslog på et tidspunkt, at vi lavede en gennemlæsning af stykket. Det var oprindeligt ikke noget jeg havde planer om at gøre, men det gav god mening, og det kunne heldigvis lige lade sig gøre at samle alle til en ekstra prøve. Gennemlæsningen var i Shakespeares ånd – på hans tid fik skuespillerne ikke hele stykket men bare cue-sheet – vi havde ikke så mange eksemplarer af Brunses nyoversatte Kong Lear, så for os handlede det også om virkelig at lytte og være parate til både at hoppe ind, når ens egen karakter var på, men også være klar til at træde til for at læse vores ubesatte roller. Det resulterede i at

vores gennemlæsning blev en ret livlig affære. Det eneste, der fra min side var planlagt, var at vi skulle sidde i en rundkreds og være ude 'på gulvet', når vi var 'på'.



Vi samlede op på oplevelsen bagefter og bortset fra at folk var ret udmattede, var alle enige om, at det havde været en virkelig god øvelse, som havde tilført et helt nyt perspektiv til vores monolog – den blev sat i relation til alt og alle andre i stykket. "Alle roller har deres oplevelse af historien – og det er ikke hele virkeligheden, men deres", var der en af deltagerne som reflekterede bagefter. Gennemlæsningen gjorde os bevidst om, hvad vores karakter havde været vidne til, hvad vedkommende havde hørt og ikke hørt. Selvom alle selvfølgelig havde læst stykket og nogle af os havde læst det indtil flere gange, så var det en meget stærkere oplevelse at være på gulvet med de andre karakterer. Jeg tror den var særlig stærk fordi gennemlæsningen lå efter vi havde arbejdet halvanden måned med vores monolog, vi var alle blevet sultne efter at vide mere, ikke bare om vores egen karakter, men om karakterernes indbyrdes forhold og om stykket og hvad det siger os i dag. Gennemlæsningen foregik for øvrigt på dansk.

Mødet med publikum – vi afrundede vores forsøg ved at invitere gæster

*Hjælp os med sidste del af vores Shakespeare forsøg.
Kom til åben Shakespeare SøndagsLab. Vi har brug for gæster.*

Her i efteråret har Shakespeare SøndagsLab kørt som et forsøg, hvor fokus har været at undersøge, om der er noget at vinde ved at arbejde med den originale engelske tekst først, for dernæst at arbejde med samme tekst i dansk oversættelse.

*Kan det inspirere og åbne op nye muligheder eller er det blot en forvirrende omvej?
Hjælp os med at finde svarene.*

*Vi åbner dørene til alle lokaler og inviterer til en smagsprøve på noget af det, vi har haft gang i.
Så spring adventshøjmessens over, kom i stedet til åbent Shakespeare SøndagsLab.*

Søndag den 3. december arbejdede vi i alle Forsøgsstationens lokaler, og vores gæster gik ud og ind og satte sig og så på og lyttede, imens der blev arbejdet.



I forsøgets afsluttende fase, hvor vi arbejdede med vores tekst både på engelsk og dansk, havde vi hjulpet hinanden med at finde ind til hvad f.eks. Rodenburg refererer til som 'the need for the words'. Vi havde udforsket forskellige givne omstændigheder og havde i det hele taget leget med det at kommunikere vores ord både til en person, der lytter, men også til en der ikke vil lytte.

Vi anvendte forskellige former for benspænd, obstruction eller hvad man ønsker at kalde det – f.eks besluttede vi en dag at rykke ud på toiletterne og se hvad det gjorde at skulle kommunikere sine ord til den, der sad på toilettet ved siden af.

Vores møde med publikum rundede af i Boulevarden med både forsøgsdeltagere og gæsterne siddende i en stor cirkel – og med 'dialog på tværs'. Alle karaktererne i King Lear stykket kunne nu tale frit med hinanden, men man måtte kun anvende ord fra sin monolog, forsøgsdeltagerne kunne selv bestemme om de ville tale engelsk eller dansk.



En deltager beskriver: *Det var fantastisk at sidde i rundkredsen til sidst – at opleve hele den suppe, i hvilken jeg var en ingrediens – at opleve det, jeg var frustreret over i forhold til Lear. Alt det jeg var bange for ville ske, hvis Lear ikke ombestemte sig. Jeg oplevede også at hver rolle havde sit sprog og at dette var blevet tydeliggjort igennem det sproglige arbejde – gennem fokus på sproget.*

En anden skriver: *Det var inspirerende at mærke/høre og være blandt alle andre, da vi sad i cirkel til sidst. Det gjorde ens rolle relevant, den kunne pludselig være og eksistere i sin sammenhæng. Der opstod et nyt univers mellem karaktererne. Der opstod en større bevidsthed omkring vores nyopfundne metoder.*

Og en tredje pointerer at *det i cirklen var muligt at føre en samtale med andre karakterer i stykket, som ens egen karakter måske ikke taler direkte med, eller man kunne føre en samtale som ikke er med i stykket. Arbejdet i cirklen gav os mulighed for at udforske det, der ikke er skrevet, de uskrevne samtaler, det der ikke bliver spillet, det der sker 'bag kulissen'. Det gav nogle mere helstøbte og nuancerede*

karakterer. Det gav desuden en bedre fornemmelse af helhed og bedre forståelse for trådene og aliancerne i stykket. Meget spændende!

Mere generelt om vores møde med publikum bliver der også reflekteret:
Det var en helt ny og lidt nervepirrende fornemmelse for mig, at få publikum på inde i maskinrummet. Normalt oplever jeg først, at de er på, når det endelige resultat vises, men efter kort tid føltes det helt naturligt og dejligt at have nogle øjne på, som stille fulgte med i processen

Skønt at have et øre at tale til – oplevede også selv teksten på ny. Intenst ikke at kunne se reaktionerne på modtageren, da vi stod bag publikum og hviskede vores ord til deres øre – det var sansning på et højt plan.

Så hvad fandt vi ud af?

Jeg kunne skrive så meget mere om vores forsøg og alt det vi oplevede undervejs, men lad mig afslutningsvis komme med nogle konkluderende betragtninger ift. vores hovedspørgsmål og her vil jeg igen lade forsøgsdeltagerne hjælpe mig. Til spørgsmålet om der er noget at vinde ved at starte med at arbejde med den originale engelske tekst svarer deltagerne:

Ja, der er bestemt noget at vinde. Sprogets forskellige klang, betydninger og semantik udvidede undersøgelsesfeltet for teksten i usædvanlig grad...

Den engelske tekst har i mange situationer været med til at farve og inspirere min fortolkning af den danske oversættelse grundet de billeder som knytter sig til ordlyden.

Man bliver bevidst om de nuancer, der er i teksten, som 'misses' i oversættelsen. Teksten og ordenes liv er mere present i den engelske.

Man stiller nogle andre spørgsmål til den danske oversættelse end man ellers ville ha' gjort ved først at arbejde med den engelske. Måske den engelske også giver mulighed for at øve ordene rene og undersøgelsen bliver større, lydene er anderledes, og dermed er opdagelsesrejsen større. Fordi vi ikke har sagt dem hele livet – gjorde for mig at det første landede helt da det danske kom, men godt at have været igennem alt det engelske. At få stykket i det store engelske sprog først gør at storheden ligger i kroppen. Man kan tit slaske lidt mere på dansk med fare for at det bliver 'Hvad sker der, Lear...- afslappet attitude.

Udfordringen var at overføre betydninger, men især kraft og tekstens volumen til den danske version. Karakteren fremstod renere igennem den engelske tekst. Inspirerende og meget virkeligt at kende stykkets tematik og 'groundfield' gennem det engelske.

Man får noget af energien i ordene med fra dengang, det blev skrevet. Og det tror jeg har betydning for den moderne oversættelse – for ordenes udtryk, samt forståelse for at du ikke behøver at gøre det moderne, det er 'the same old story' spillet af et moderne menneske, set af et nutidigt publikum.

Det gav frihed at starte med den originale tekst. Det er lettere med den engelske bare at stole på ordene – jeg oplevede større motivation og frihed.

Jeg tror det er rigtig godt at bade i det engelske først – og så ind i mellem tage en svømmetur, når du arbejder med teksten på dansk. Jeg er personligt mere 'connected' til den danske, tror jeg – men lydene er ikke så lette at synge – det er ikke den samme musik – det kan det jo aldrig blive, fordi det er helt andre lyde, men jo mere man arbejder med det, jo lettere bliver det. Da jeg først mødte den danske tekst var den tør og manglede fylde – senere fandt den plads i mig.

Jamberne gav så god mening, som noget man altid kunne tage udgangspunkt i, hvis man kom lidt for langt væk eller havde brug for at rodfæste sig igen. Det kunne jeg godt lide. Jamberne var som et anker og selv om rytmen var sværere på dansk, gav det stadig god mening. Jeg synes, at ved at arbejde med den engelske først, var det som at skabe sig et solidt fundament, som man kunne bygge videre på i den danske.

Derudover har jeg lyst til at tilføje, at vores forsøg kom til at handle om så meget mere end det at arbejde i to sprog. Det pustedede i den grad nyt liv i Shakespeare Lab foretagendet, og var et projekt i Forsøgsstationens ånd. Undervejs oplevede vi alle, hvordan vi kan hjælpe hinanden i vores træning. Hvordan vi kan holde hinanden til ilden – udveksle, spænde ben og eksperimentere os frem til noget, vi ikke selv kunne være kommet frem til.

Der er blevet hevet og trukket i sproget – vi har åbnet op og fundet sprækker, der kunne få ordene til at skinne. Sproget er blevet kropsliggjort, så det har forvandlet sig fra ord på siden til noget konkret. Vores forsøg har vist os, at der er kolossale fordele ved at være flere om at åbne sproget op. Det er i kommunikationen med andre, at vi finder nødvendigheden – the need behind the words – og derfor er det så udfordrende at arbejde med en tekst alene. Sprog opstår jo i ønsket om at kommunikere. Så når skuespillere skal træne, ja så kan vi alle hver især gøre meget for at holde vores krop og stemme i form, men vi har i den grad brug for hinanden, når vi skal øve os i at lytte, sende og modtage og det at turde være helt til stede.

Som en af deltagerne skrev i sin feedback: ... *Vi talte aldrig om instruktion. Vi skabte det hele selv indefra og ved hjælp af ordene, stemmen, kroppen og ikke mindst vores improvisationer og indflydelse på hinanden...*

Men ordene var altid udgangspunktet, og det vil være min anbefaling til alle, der arbejder med Shakespeares tekst i en oversættelse: vær altid nysgerrige på, hvad der står i den originale tekst. Hvor dybt du vælger at gå ind i originalteksten er nok mest af alt et spørgsmål om, hvor meget tid du har – der er altid noget at finde og vinde ved at dykke ned i Shakespeares originaltekst.

.....

Ud af dette forsøg voksede helt naturligt det Skærsommernatsdrøm kunst projekt, som de fleste forsøgsdeltagere + et par ekstra, netop er blevet færdige med. Et projekt i samarbejde med kunstneren Pontus Kjerrman og museet Gammelgaard. Projektet har fyldt rigtigt meget her de sidste måneder og for mig, har det været Shakespeare Lab forsøget – part 2. Det er også årsagen til, at

denne rapport først afsluttes her i april 2018, men jeg har besluttet mig for ikke at berøre En Skærsommernatsdrøm kunstprojektet i denne rapport, vil dog gerne inkludere et par billeder.



I forbindelse med En Skærsommernatsdrømprojektet har nogle af deltagerne for nylig også lavet en lille optræden på Teatret ved Sorte Hest. Igen, vil jeg ikke beskrive, blot understrege at Shakespeare Lab forsøget har ført meget med sig.

Helt konkret har forsøget med Shakespeare på to sprog betydet, at jeg sammen med tre af forsøgsdeltagerne nu har taget hul på udviklingen af en all-female produktion af King Lear.

Det har også betydet, at jeg fra Forsøgsstationens næste sæson har fået lyst til at ændre Shakespeare Lab søndagsformatet til et format, hvor der ikke arbejdes hver første søndag i måneden, men derimod i en koncentreret weekend.

Deltagerne vil alle forinden have lavet forberedende arbejde - på dansk og engelsk - med et stykke tekst fra et udvalgt stykke - sandsynligvis et af Shakespeares mindre kendte stykker. Arbejdsweekenden vil byde på en koncentreret version af noget af alt det, vi lavede under forsøget og vil afslutte med en form for visning for publikum. Hvis det er muligt, vil vi afholde vores arbejdsweekend som et 'Artist in Residence' ophold på en højskole, som vi gjorde på Ryslinge Højskole under Shakespeareforsøg part 2 forløbet - det var noget som i den grad øgede inspirationen og fordybelsen.

På Shakespeare Lab forsøgsdeltageres vegnes: Stor tak til Forsøgsstationen for opbakning og husly til dette forsøg.

Tre bilag følger på de næste sider:

*Bilag 1. **Forsøgsinvitation** -10/9 2017*

*Bilag 2. **Første info til forsøgsdeltagerne** 16. sep. 2017*

*Bilag 3. **Bilag 3. Afsluttende spørgeskema** 3. dec 2017*

For yderligere information, billeder og video-dokumentation venligst kontakt Rikke Liljenberg.

Bilag 1. Forsøgsinvitation -10/9 2017 - sendt til alle deltagere på Skuespillerforbundets Patsy Rodenburg kursus samt til Forsøgsstationens medlemmer.

Kære alle

Måske er der nogle af jer, som er interesseret i det Shakespeare 'forsøg', der vil køre på Forsøgsstationen her i efteråret: 'Et forsøg med Shakespeare på to sprog'. Der er fortsat plads til et par ekstra deltagere, og du behøver ikke være medlem af Forsøgsstationen for at kunne deltage.

Vi undersøger, om der er noget at vinde ved at arbejde med den originale engelske tekst først, for dernæst at arbejde med samme tekst i dansk oversættelse (eller andet sprog, hvis dansk ikke er dit modersmål.)

Kan arbejdet med teksten i de to sprog inspirere og åbne op nye muligheder ift. karakter, fortolkning og ejerskab? Eller er det en unødigt, og måske forvirrende, omvej?

I forsøget vil vi udelukkende arbejde med tekst fra stykket *King Lear*. Du bestemmer selv hvilken tekst, du vil arbejde med (mand/kvinde, ung/gammel), men deltagerne i forsøget skal helst arbejde med forskellige tekster.

I oktober vil vi arbejde med teksten på engelsk, og i november går vi igennem samme øvelser med teksten i oversættelse. I december vil der, som en del af forsøget, være en form for møde med publikum, og det forventes, at du på det tidspunkt, har arbejdet så meget med teksten, at du er i stand til at være til stede med publikum og kan kommunikere dine ord både på engelsk og på dit eget sprog. Det er vigtigt at forstå, at vi ikke arbejder hen imod en decideret forestilling; det er arbejdsprocessen vi undersøger - og mødet med publikum er en del af denne proces.

I vores 'forsøgsprøver' vil jeg, som facilitator, præsentere forskellige øvelser, som alle har til formål at åbne teksten op, så du kan finde vej og ejerskab; åndedræt og stemmearbejde vil være en naturlig del af det arbejde, men fokus vil være på teksten. Vi vil fra vores første møde med teksten lade Shakespeare guide os. Metoden, jeg anvender, er baseret på Cicely Berrys tilgang til klassisk tekst, men ud over Berry er jeg også inspireret af stemmepædagoger som f.eks P. Rodenburg, Barbara Houseman, Nadine George og Catherine Fitzmaurice. Forsøgs-prøverne vil ligge første søndag i måneden med en ekstra session i weekenden midt i måneden, hvor der vil være mulighed for at arbejde enten lørdag eftermiddag eller søndag formiddag. Hvis der er behov og stemning for det, kan vi eventuelt arrangere ekstra prøver. Alle deltagere opfordres til at arbejde med deres tekst så meget som muligt under forsøgsperioden.

Sådan ser den foreløbige forsøgsplan ud:

September: Deltagerne orienteres om forsøget, alle læser stykket *King Lear*, hver deltager finder sin tekst (men begynder ikke at lære noget endnu - vigtigt!)

Forsøgsprøver

Søndag 1. oktober fra kl. 9.30 – 13.00 (bemærk en time tidligere end sædvanlig SøndagsLab tid.)

Weekenden d. 14/15 oktober 3 - 4 timer enten lørdag eftermiddag eller søndag formiddag

Søndag 5. november fra kl. 9.30 - 13.00

Weekenden d. 18/19 november 3 - 4 timer enten lørdag eftermiddag eller søndag formiddag

Søndag d. 3 december kl. 9.30 - 13.00 (inklusive forsøgsdelen 'mødet med publikum') - i ugen op til d. 3. december vil vi have en session, hvor vi arbejder med vores monolog på begge sprog.

Fordi det er et forsøg, altså en slags forskning, vil der være et indledende spørgeskema, noget evaluering samt en opfordring til alle om at reflektere over deres proces i løbet af forsøget.

Du vil desværre ikke få løn for at deltage i forsøget, men skal samtidig heller ikke betale noget for at være med. Det er en mulighed for arbejde intenst med en Shakespeare tekst et par måneder, blive klogere på, hvordan vi kan arbejde med den og måske finde nye veje. Undervejs vil du helt sikkert også lære noget om din egen proces, Shakespeares tekst, King Lear stykket og karakteren, hvis ord du har valgt at arbejde med.

Jeg glæder mig til at komme i gang.

All the best,

Rikke

Bilag 2. Første info til forsøgsdeltagerne 16. sep. 2017

Kære alle

Jeg er rigtig glad for, at I vil være med til Shakespeare Lab forsøget dette efterår. Interessen har været overvældende stor, så nu har jeg faktisk lukket for tilmelding! Der er endda en venteliste - i tilfælde af at nogle af jer skulle hoppe fra her indenfor de næste uger - men det håber jeg selvfølgelig ikke, at I gør.

Jeg synes, at vi er en rigtig god gruppe, en blanding af nye og gamle. Nogle kender hinanden fra Nadine George stemmetræningen, andre ikke og så er der nogle af os som var på Patsy Rodenburg kursus sammen her tidligere på året.

Vi har alle forskellig baggrund og erfaring, og det er mit håb at vores Shakespeare Lab forsøg kan få pustet liv i hele Lab ideen - tænkt som et forum, hvor vi kan støtte og inspirere hinanden i vores træning.

Jeg tilbyder som sagt at facilitere tekstarbejdet ved at arbejde med Shakespeares tekst på engelsk først og siden teksten i oversættelse. Jeg læner mig op af den britiske tradition (Berry, Rodenburg, Houseman) og vil præsentere nogle klassiske øvelser for jer og nogle jeg selv har udviklet. I vores sessions sammen vil der ikke være så meget tid til ren krop og stemmearbejde. Det er arbejdet med teksten vi vil fokusere på.

Angelina Watson kører Nadine George stemmetræning på Forsøgsstationen onsdag formiddag. Vi er allerede nogle stykker som kommer til den træning (når vi kan.) Det er ingen betingelse, men en mulighed, man skal dog være medlem af Forsøgsstationen.

Når forsøget først er i gang, er det også en mulighed, at de der har tid og lyst kunne byde ind med træningsarbejde, der understøtter vores arbejde med teksten. Det kan vi altid snakke om.

Først og fremmest - her i september - skal Kong Lear stykket læses og vi skal alle finde en tekst, vi har lyst til at arbejde med.

Det er ikke det letteste stykke at læse. Faktisk er King Lear kendt for at være et af Shakespeares sværeste, men også bedste stykker.

Selvom vi starter med at arbejde med teksten på engelsk, kan du selvfølgelig godt læse stykket på dansk.

Jeg vil også lige nævne at der er utrolig meget Shakespeare hjælp at få på nettet, eftersom Shakespeare anvendes flittigt i uddannelsessystemet i de engelsksprogede lande.

Spark notes giver dig f.eks. en moderne engelsk version ved siden af den originale engelske

<http://nfs.sparknotes.com/lear/>

Mht. din monolog - din tekstbid. Kom med nogle bud. Det du tænder på. Vi skulle helst ikke alle ende med Edmunds: Thou Nature.

King Lear har mange gode monologer, Goneril, Kent, Gloucester, Cordelia. Og så er der Edgar og the fool - måske.

Og tænk ikke på perfekt casting - dette er muligheden for at arbejde med en rolle, som du sikkert aldrig ville blive castet i.

Vi vil anvende Niels Brunses oversættelse, når vi arbejder med den danske. Den er svær at få fat på i øjeblikket, men stykket er i den samling af nyoversatte stykker, som udgives i slutningen af oktober. Jeg har allerede et eksemplar af stykket i Brunses udgave - så du kan altid få kopi fra mig. Så læs stykket i den udgave du kan finde. Krabbes bearbejdede Lembcke version er også god.

Du skal jo som sagt **ikke** begynde at lære noget endnu. Det er supervigtigt. En del af forsøget består netop i at lade Shakespeare guide os så meget som muligt.

YES?

Håber det hele er klokkeklart, ellers sig til.

Hvis der er datoer, som du på nuværende tidspunkt, kan se er helt umulige, vil jeg gerne have det at vide, så jeg kan lave en opsamlings-session (jeg har allerede fået melding om dette fra et par stykker af jer.)

I de to weekender midt i okt og nov er der et valg mellem enten lørdag fra 14.000 - 17.30 eller søndag morgen 9.30 - 13.00. Jeg kører begge sessions.

Forsøgsprøveplan:

Søndag 1. oktober fra kl. 9.30 - 13.00

Weekenden d. 14/15 oktober - enten lørdag kl. 14.00 - 17.30 eller søndag fra 9.30 - 13.00

Søndag 5. november fra kl. 9.30 - 13.00

Weekenden d. 18/19 - enten lørdag kl. 14.00 - 17.30 eller søndag fra 9.30 - 13.00

Lørdag d. 2. december - mulig 'drop in' session

Søndag d. 3 december kl. 9.30 - 13.00 - inklusiv mødet med publikum

Det er vigtigt, at alle kan komme søndag d. 3. december for der kulminerer vores forsøg. Vi får chancen for at kommunikere med nogle, som ikke har hørt teksten før.

Jeg har sat 2. dec. på som mulig drop in session for dem der har tid og lyst. Måske kan vi få et lokale til rådighed hele dagen, så folk kan komme, når det passer – det skal jeg lige finde ud af.

Deltagere i forsøget er:

Eva Bjoernholt
Lene Kreilgaard
Helena Berglund
Christina Bonde
Andreas Lyon
Rasmus Lindgren
Nadia Jasmin Nielsen
Nanna Kaarsberg
Christine Wolff
Helle Thun
Rikke Liljenberg
og Birgitte Nystrøm (bosat i London, så vil kun deltage sporadisk)

Pyhhh det var en masse information. Vigtigst af alt lige nu læs King Lear stykket og find ud af hvad du har lyst til at arbejde med – kom med et par bud. Jeg modtager dem gerne et par dage inden vores første session d. 1. okt.

Fortsat god weekend.

Kh

Rikke

Bilag 3. Afsluttende spørgeskema 3. dec 2017 - som blev delt ud lige efter mødet med publikum, og som de fleste tog hul på at besvare direkte bagefter.

Forsøgets hovedspørgsmål er: Er der noget at vinde ved at arbejde med Shakespeares originale engelske tekst først, inden vi arbejder med teksten i dansk oversættelse? Skriv løs - alt der falder dig ind.

Og når du så ikke kan finde på mere at skrive.... så overvej følgende:

Hvordan var det at møde publikum i dag?

Opstod der noget nyt i dag?

Hvad bemærkede du om dit ejerskab af teksten og om din karakter – dukkede der noget nyt op?

Hvis ikke du allerede har skrevet om det, hvordan er din karakter forskellig på de to sprog?

Under vores forsøgsforløb hvad har været det mest udfordrende?

Er der noget du rent teknisk stemme/skuespilmæssigt er blevet opmærksom på under dette forsøg? Hvad?

I løbet af forsøget, hvad fungerede for dig? Hvad ville du gerne have haft mere eller mindre af?

Hvordan har du det med den tekst du valgte?

Hvad sidder du tilbage med af nye spørgsmål eller måske ideer?

Hvad har du lært om dig selv og din proces?

Har vi opfundet noget nyt?

Hvad er det væsentligste du tager med dig efter dette forsøg?

Hvad kunne næste skridt være?